

Savaşların Açıklanmasında “Fırsat ve İsteklilik”
Ön Kuramsal Çerçevesi ve Kullanım Alanları
Opportunity and Willingness as a Pre-Theoretical Framework
In Explaining Wars

Burak Bilgehan ÖZPEK

Doç. Dr., Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi

Bu makaleye atıf için

Özpek, Burak Bilgehan, “Savaşların Açıklanmasında “Fırsat ve İsteklilik” Ön Kuramsal Çerçevesi ve Kullanım Alanları”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 13, Sayı 59, 2018, s. 33-48, DOI: 10.33458/uidergisi.523825

Makaleye Erişim İçin: <https://dx.doi.org/10.33458/uidergisi.523825>

Makale Gönderim: 10 Kasım 2017
Basım Tarihi: 01 Eylül 2018

Uluslararası İlişkiler Konseyi Derneği | Uluslararası İlişkiler
E-Posta: bilgi@uidergisi.com.tr

Bu makalenin tüm hakları *Uluslararası İlişkiler Konseyi Derneği*'ne aittir. Önceden yazılı izin almadan hiçbir iletişim, kopyalama ya da yayın sistemi kullanılarak yeniden yayımlanamaz, çoğaltılamaz, dağıtılamaz, satılamaz veya herhangi bir şekilde kamunun ücretli/ücretsiz kullanımına sunulamaz. Akademik amaçlı alıntılar bu kuralın dışındadır. Yazıda belirtilen fikirler yalnızca yazarına/yazarlarına aittir. UİK Derneğini, editörleri ve diğer yazarları bağlamaz.

Savaşların Açıklanmasında “Fırsat ve İsteklilik” Ön Kuramsal Çerçevesi ve Kullanım Alanları

Burak Bilgehan ÖZPEK

Doç. Dr. TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü.

E-posta: bbozpek@gmail.com

ÖZET

Uluslararası İlişkilerin ana kuramları zaman ve mekân açısından istisnailik kabul etmeyen genellenebilir bir bilgi üretmeyi amaçlar. Ne var ki, bazı aktörler ve vakaları açıklamakta her zaman başarılı olamaz. Benjamin Most ve Harvey Starr’a göre, genellenebilir ve evrensel modeller hususi olarak belirlenmiş koşullar üzerine kurulmuştur ve bu yüzden dış politika yapımı ve uluslararası ilişkiler olguları ile ilgili sistemik bir anlayış geliştirmekte yetersiz kalabilirler. Bu yüzden dünya meselelerini daha tutarlı ve genel bir model vasıtasıyla açıklayabilmek için “fırsat ve isteklilik” ön kuramsal çerçevesini önermişlerdir. Bu çerçeve, uluslararası ilişkileri analiz ederken kuvvet üstünlüğü, rejim şekli, sistemin yapısı veya elit kompozisyonu gibi somut değişkenleri özellikle vurgulamaz. Bunun yerine, “fırsat ve isteklilik” bu koşulların neyi temsil ettiğiyle ve devlet davranışlarını nasıl şekillendirdiğiyle daha fazla ilgilidir. Diğer bir ifadeyle, genelleme yaparken istisnai vakaları açıklama gücünü yitirmeyen bir model tavsiye eder.

Anahtar Kelimeler: Ön Kuramsal Çerçeve, Fırsat ve İsteklilik, Çatışma

Opportunity and Willingness as a Pre-Theoretical Framework in Explaining Wars

ABSTRACT

Grand theories of international relations seek to produce general patterns, which are supposedly valid across time and space, yet fail to address particular actors and cases. According to Benjamin Most and Harvey Starr “general” and “universal” models, which only operate under certain explicitly prescribed conditions, do not suffice to generate a systemic understanding of foreign policy decisions and international phenomenon. The pre-theoretical framework of “opportunity and willingness,” which Most and Starr develop, produces a general model to analyze world affairs in a consistent way. This framework does not highlight any concrete factor such as power preponderance, regime type, and composition of elite or polarity as a condition for an international phenomenon. Instead, “opportunity and willingness” is more interested in what these factors represent and how these factors shape state behaviors. In other words, the “opportunity and willingness” framework suggests a model that still enables generalizations but also has power to explain particular cases.

Keywords: Pre-theoretical Framework, Opportunity and Willingness, Conflict

Giriş

James Rosenau, ön kuramlar ile ilgili yaptığı çalışmasında, kuram yapma sürecini bir binanın inşaatına benzetmektedir.¹ Düzgün ve sağlam bir binanın ortaya çıkabilmesi için hammaddelerin işlenip tuğla ve kalaslara dönüştürülmesi gerekir. Ancak elde edilen tuğla ve kalasların sadece ev yapımında kullanıldığını düşünmek yanılıdır. Zira aynı maddeler bir ibadethane, hastane ya da fabrika yapımında da kullanılabilir. Benzer şekilde, bir evin sadece tuğla ve kalaslarla inşa edileceğini düşünmek de hatalıdır. Pekâlâ, taş veya kiremit gibi farklı yapı malzemeleriyle inşa edilmiş evlere rastlamak mümkündür. Olgular arasındaki neden sonuç ilişkisini açıklamaya çalışan kuramların hikâyesi de bina tasarımına oldukça benzemektedir. Onların açıklayıcı değişkenleri somut kavramlarla önerme mecburiyetinde kalması, kaçınılmaz olarak, açıklayamadıkları bir dünya ortaya çıkarır.

Ön kuramlar ise hangi binanın hangi materyal ile yapılacağından çok, bir binanın yapımı için hammaddelerin işlenip kullanıma hazırlanma süreciyle ilgilenmektedir. Rosenau'ya göre ön kuramların işlevi, inşa edilecek farklı binalara standart malzemeler sağlamaktır. Bu işlev, uluslararası ilişkilerde belirli bir olgunun nedenini açıklarken, birçok değişkenin etkili olmasından kaynaklanan disiplinsizliği ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır.² Daha net bir ifadeyle, ön kuramlar, birçok farklı değişkenle nedenselliği açıklarken araştırmacıların düştükleri tutarsızlıkları ortadan kaldırmayı hedefler. Dolayısıyla, dış politikaya etki eden değişkenleri inceleyen araştırmacılar, ön kuramların sunduğu değişken kümesini yorumlayarak hem açıklama güçlüklerini giderebilir hem de bilimsel araştırma disiplininin kopmamış olurlar.

Benjamin Most ve Harvey Starr'ın ileri sürdüğü "fırsat ve isteklilik" ön kuramsal çerçevesi de benzer bir noktadan hareket etmekte ve uluslararası ilişkileri açıklamaya çalışan büyük kuramların sundukları, zaman ve mekân değişiminden etkilenmeyen, genel ve evrensel modellerin belirgin olay ve olgular karşısında düştükleri açıklama güçlüklerini aşmaya çalışmaktadırlar.³ Büyük kuramların sundukları modellerin, politika davranışlarını sistemik bir şekilde açıklama gücündeki zafiyet, bu modellerin ancak açık bir şekilde belirlenmiş şartlar altında işleyebilir olmasından kaynaklanmaktadır. Büyük kuramlar, öne sürdükleri şartlar umulmadık bir sonuca sebep olduğunda ya da bir sonuç umulmadık bir sebepten meydana geldiğinde açıklama güçlerini önemli ölçüde yitirmektedirler. Diğer bir deyişle, büyük kuramların açıklayıcı değişken olarak öne sürdükleri genel ve somut şartlar, bağımlı değişkenlerin ortaya çıkmasını açıklamakta önemli boşluklar doğurmaktadır.⁴

"Fırsat ve İsteklilik" modeli, herhangi bir büyük kuramın ortaya koyduğu şartlara odaklanmak yerine bu belirgin şartların esasında hangi kavramları temsil ettiğiyle ilgilenmektedir. Most ve Starr, uluslararası ilişkilerin en çok üzerinde durulan konularından biri olan çatışmanın sebeplerini inceledikleri çalışmalarında, somut herhangi bir değişken vurgulamamaktadır. Ne uluslararası sistemin

1 James Rosenau, *The Study of World Politics: Theoretical and Methodological Challenges*, New York, Routledge, 2006, s.171-173.

2 Rosenau ve Durfee'ye göre, uluslararası ilişkileri sonsuz detaylarıyla birlikte mükemmel bir şekilde anlamaya çalışmak bir çılgınlıktır. Ancak uluslararası ilişkiler üzerine sistematik bir şekilde düşünmenin alternatifi, uluslararası ilişkileri basit ve ideolojik yorumların eline bırakmaktır. Bkz. James N. Rosenau ve Mary Durfee, "The Need for Theory", James Rosenau and Mary Durfee (der.), *Thinking Theory Thoroughly: Coherent Approaches to an Incoherent World*, Boulder, Westview Press, s.1-8.

3 Benjamin A. Most ve Harvey Starr, *Inquiry, Logic and International Politics*, Columbia, University of South Carolina Press, 1989.

4 Most ve Starr, *Inquiry, Logic and International Politics*, s.99-100.

yapısı, ne güç dengesi ne de rejim şekli onlar için savaşın salt sebebidir. Bunun yerine, biri fırsat diğeri de isteklilik olarak tanımlanan iki değişken savaşa sebep olabilir. Büyük kuramların sunduğu kesin koşullar ancak bu ön kuramsal çerçeve içerisinde tanımlanırsa genel bir analiz modeli ortaya çıkabilir. Bu çalışmada, büyük kuramların karşılaştıkları açıklama sorununa çözüm olarak Most ve Starr'ın getirdikleri “fırsat ve isteklilik” ön kuramsal modeli incelenecektir. Bu bağlamda, “fırsat ve isteklilik” ön kuramsal çerçevesinin önermeleri tartışılacak, daha sonra bu ön kuramsal model çerçevesinde yürütülmüş olan çalışmalar ele alınacaktır.

Bir Ön Kuramsal Çerçeve Olarak “Fırsat ve İsteklilik”

Most ve Starr'ın “fırsat ve isteklilik” ön kuramsal çerçevesini, Harold ve Margaret Sprout'un uluslararası politikayı “çevre”, “birim” ve “çevre-birim ilişkileri” bağlamında inceleyen ekolojik üçlü kavramından türettikleri iddia edilebilir.⁵ Sprout'lar karar verme süreçlerini incelerken ilk olarak çevrenin bu süreçler üzerindeki etkisiyle ilgilenmekte ve çevre ile ekoloji arasında bir ayrım yapmaktadırlar. Onlara göre bir ekosistemi, çevresel etkiler kadar, birimlerin içinde buldukları çevreyle kurdukları ilişkiler oluşturmaktadır. Daha açıklayıcı bir ifadeyle, ekolojik perspektif, karar alma süreçlerinde çevresel koşulların etkisini kabul eder ancak birimlerin bu çevresel koşullarla kurdukları ilişkiyi de hesaba katmayı önerir.⁶

Sproutlar'ın ekolojik perspektifine göre insan, binlerce yıllık tarihi boyunca hayatta kalabilmek için çevresel etkilere uyum sağlamak zorunda kalmıştır. Aksi takdirde insanoğlunun nesli, değişen çevresel şartlara uyum sağlayamayan bazı türler gibi tükenmiş olurdu. Ancak bu uyum sağlama sürecinde insanoğlu, yetenekleri sayesinde doğanın bilgisini keşfetmeyi başarmış ve yeni teknolojiler üreterek doğanın kaotik sürprizlerini tahmin edilebilir hale getirmiştir.⁷ Bu durum, insanların çevresel etkilere karşı edilgen olmadığını, çevreyle kurduğu ilişkiler sonucu inisiyatif sahibi olduğunu ve hayatının çevresel koşullar kadar bu çevresel koşullara verdiği tepkilerle şekillendiğini göstermektedir.⁸

Most ve Starr'a göre, Sproutlar'ın ekolojik perspektifi, çevresel determinizme alternatif ve çevrenin içinde yaşayan birimlerin de etkili olabildikleri bir model ortaya koymaktadır. Buna göre, bir insanın karar verme sürecini, çevrenin ürettiği şartlar kadar, o insanın içinde bulunduğu çevreyi algılama ve öğrenme süreci belirler. Yani, verilen kararlar birim ile çevrenin etkileşimi sonucu ortaya çıkar.⁹ “Fırsat ve isteklilik” ön kuramsal çerçevesi de benzer şekilde mikro ve makro düzeydeki değişkenleri hesaba katarak bir model oluşturma gayreti içerisindedir. Buna göre “fırsat”, çevresel

5 Harold Sprout ve M. Sprout, *An Ecological Paradigm for the Study of International Politics*, Princeton, Center of International Studies, Princeton University, 1968.

6 Üstelik çevresel etkilerin sadece cansız nesnelere ibaret olduğunu düşünmek de hatalı olur. Örneğin bir öğrencinin üniversite içerisindeki çevresi; derslikler, kütüphane ya da laboratuvarlar olduğu kadar, öğretim elemanları, diğer öğrenciler, sekreterler, resmi görevliler ya da resmi kurullar olabilir. Dolayısıyla, ekolojik perspektif biyolojik varlıkların yalnızca sabit ve cansız bir çevreyle olan ilişkilerinin dışında sosyal ilişkileri de kapsamaktadır. Bkz. Harold Sprout ve M. Sprout, *Toward a Politics of the Planet Earth*, New York, Van Nostrand Reinhold Company, 1971, s.15-16.

7 Ibid. s.24-25.

8 Bu süreç, aynı zamanda içinde bulunulan çevrenin şartlarını da etkilemiştir. Örneğin, motor teknolojisinin bulunması ve otomobillerin yaygınlaşması, çevreyi kirletmeyi ve trafik kargaşası yaratmayı amaçlamamıştır ancak bu sonuçları doğurmuştur. İnsanoğlunun doğayı keşif süreci yeni çevresel şartların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Dolayısıyla, ekolojik perspektif, sadece çevresel şartların aktörler üzerindeki statik etkisine değil, aynı zamanda aktörler ile çevre arasındaki dinamik ilişkiye de odaklanır. Bkz. Sprout ve Sprout, *Toward a Politics of the Planet Earth*, s.24-27.

9 Most ve Starr, *Inquiry, Logic and International Politics*, s.26-27.

koşullarla, yani makro düzey değişkenlerle ilgilidir ve çevrenin birim üzerinde yaptığı kısıtlamaları ya da çevrenin sunduğu imkânları inceler. Öte yandan isteklilik, alternatifler arasından karar verme ve karar verme süreçleri gibi mikro düzeydeki faktörleri ele alır. Bir başka deyişle, isteklilik, herhangi bir seçeneği diğerleri arasından seçip onu tercih etmeye duyulan eğilimle ilgilenir.¹⁰

Most ve Starr, çalışmalarında, fırsat ve isteklilik değişkenlerini özellikle devletlerarası savaşın nedenleri olarak görmektedirler. Ancak bu değişkenler kendi başlarına savaşın sebebi olarak yeterli açıklama sağlayamazlar. Bu noktada Most ve Starr, zorunlu koşul ile yeterli koşul arasında bir ayırım yapmaktadır. Onlara göre, büyük kuramların hatası bu ayırma gitmemeleridir. Büyük kuramlar, savaşı açıklamak için öne sürdükleri değişkenlerin hem zorunlu hem de yeterli olduğunu düşünmektedirler. Örneğin, devletler arasında ortaya çıkan güç dengesizliğinin savaşa sebep olduğu hipotezi, güç dengesizliğini hem zorunlu hem de yeterli bir değişken olarak ele alır. Ne var ki, bu hipotez, aralarında güç dengesizliği olan fakat savaşmayan devletlerin durumunu açıklamakta yetersiz kalır. Erik Gartzke ABD ile Kanada arasında sınırdaşlık ve güç dengesizliği gibi savaş fırsatlarının mevcut olduğunu ancak taraflar savaşma konusunda isteksiz olduğu için bir savaş meydana gelmediğini iddia etmektedir.¹¹ Diğer bir deyişle, devletlerarası bir savaşın ortaya çıkması için anarşik yapı, güç dengesizliği ya da sınırdaşlık gibi “fırsat değişkeni” altında kümelenebilecek değişkenler tek başına bir savaş üretmek için kâfi değildir, aynı zamanda istekli olmak da gerekir.

Öte yandan, isteklilik de tek başına yeterli bir değişken değildir, yeterli fırsatların var olması gerekir. Most ve Starr’a göre restorana giden bir müşteri sadece menüde olan yemekleri yiyebilir.¹² Seçimlerini sadece kendisine menüde sunulan yemekler arasından yapabilir. Benzer şekilde, devletler arası savaşın çıkabilmesi için yeterli çevresel fırsatların olmaması, devletler savaşmaya istekli olsa da savaşın oluşumuna yol açmaz. Sonuç olarak, Most ve Starr, hem fırsat hem de isteklilik değişkenlerinin tek başına zorunlu olup yeterli birer değişken olmadıklarını ve savaşın ancak bu iki değişkenin aynı anda var olması durumunda ortaya çıkabileceğini iddia etmektedir. Savaşı açıklamak için öne sürülen “fırsat” ve “isteklilik” değişkenlerini önce tek başlarına daha sonra da birbirleri ile ilişkili olarak incelemek bizlere her bir değişkenin neyi temsil ettiğini kapsamlı olarak anlatacak ve Most ve Starr’ın argümanları hakkında daha çok fikir verecektir.

Fırsat

Most ve Starr’a göre birimlerin içinde buldukları çevre, eylem fırsatlarını yaratır veya kısıtlar. Diğer bir ifadeyle, çevrenin sunduğu etkileşim fırsatları devletler arasındaki çatışma ihtimalini arttıran etkenlerdir. Bu noktada Most ve Starr, sınırlar ve sınırdaşlık kavramını örnek vermekte ve coğrafi yakınlığın devletlerin birbirleriyle olan etkileşimlerini arttırdığını savunmaktadır. Ancak Most ve Starr daha eski çalışmalarına atıfta bulunarak sınırların çatışma ya da işbirliği üretmek zorunda olmadıklarını ancak az ya da çok çeşitli etkileşimlere sebep olan fırsat veya riskleri ortaya çıkardıklarını vurgulamaktadırlar.¹³ Lewis Richardson’un savaş ve cinayet arasında kurduğu analogi Most ve Starr’ı

10 Ibid. s.23.

11 Erik Gartzke, “Kant We All Just Get Along: Opportunity, Willingness and the Origins of the Democratic Peace”, *American Journal of Political Science*, Cilt 42, No.1, 1998, s.7.

12 Most ve Starr, *Inquiry, Logic and International Politics*, s.28.

13 Harvey Starr ve Benjamin A. Most, “The Substance and Study of Borders in International Relations Research”, *International Studies Quarterly*, Cilt 20, No.4, 1976, s.92-117.

desteklemektedir.¹⁴ Richardson, bir ülkede yabancıların daha az öldürüldüğünü ve cinayetlerin birbirleriyle etkileşimi olan arkadaş veya akrabalar tarafından işlendiğini iddia etmektedir. Aralarında iletişim olmayan insanların sorunlarının da olmayacağını, dolayısıyla cinayetlerin aralarında ilişki ve iletişim imkânları yüksek insanlar arasında işlendiğini vurgulamaktadır.

Fırsat değişkeni çevrenin sunduğu etkileşim fırsatlarıyla açıklanırken iki nokta üzerinde durulmaktadır. Birincisi, nesnel çevrenin sağladığı mevcut imkânlardır. Örneğin, etkileşim yoğunluğu coğrafi uzaklıkla doğrudan ilgilidir. İkincisi ise birimlerin çevrenin sunduğu imkânları değiştirebilecek etkinliğe sahip olmalarıdır. Daha açık bir ifadeyle, uluslararası sistemin üyeleri arasındaki güç dağılımı eşitsizliği, bazı üyelerin fırsatlarını artırır ve diğer üyelerin yapamayacağı eylemleri yapmalarını sağlar. Most ve Starr, bu noktada, özellikle teknoloji kavramı üzerinde durmakta ve nesnel çevresel koşullar kadar teknolojinin de etkileşim imkânlarını etkilediğini örnek olarak vermektedirler. Ancak gücü sadece maddi güç ile sınırlı tutmamakta, din, ideoloji, hükümet şekli ya da uluslararası örgütlere üye olmanın da birimlere nesnel çevresel koşulların sunduğunun ötesinde etkileşim imkânları sunduğunu savunmaktadırlar.¹⁵

Fırsat değişkenini ele alırken etkinliği de bir faktör olarak ele alan Most ve Starr, yukarıda da bahsedilen menü analogisini tekrar yorumlamaktadırlar. İnsanların sadece menüde olan yemekleri yiyebileceği gerçeği sabit olarak dururken, insanların sadece paraları olduğu takdirde belirli restoranlara gidebileceği olgusunu da vurgulamaktadırlar. Diğer bir ifadeyle, insanların neyi yemeye istekli olup olmadıkları onların restorana gidebilme ve bir menüyle karşı karşıya kalma ihtimalinden sonra gelmektedir. Bu yorumu savaşa uyarlarken Most ve Starr, David Singer'ın, bir devletin savaşa girmesi için doğru bir ortamın içinde olması gerektiğini savunan görüşünün altını özellikle çizmektedir. Onlara göre, Singer'ın vurguladığı doğru ortam, savaşa girmek için çevrenin sunduğu fırsatlar anlamına gelmektedir.¹⁶ Ne var ki, Most ve Starr'a göre doğru çevresel koşullar kavramı, çeşitli kuramsal yaklaşımlar tarafından farklı şekillerde yorumlanmaktadır.¹⁷

İlk olarak, Kenneth Waltz'un savaşın sebebi olarak tartıştığı üç imge, fırsat ve isteklilik kavramları çerçevesinde incelenmektedir. Most ve Starr, Waltz'un üçüncü imge olarak ele aldığı anarşinin ve ondan türeyen güvenlik ikilemi kavramının uluslararası sistemde daimi bir savaş fırsatı yarattığını ve bu fırsatı değerlendirmek için istekliliği de beraberinde getirdiğini iddia etmektedir.¹⁸ Waltz'un üçüncü imgesinin fırsat değişkeniyle olan ilişkisini tartışmak, uluslararası ilişkiler üzerine sistemik analizlerle yaklaşan çalışmaları da ele almayı gerektirmiştir. Bu bağlamda, uluslararası sistemin düzeni, güç dağılımı, güç dengesi, çift kutuplu ve çok kutuplu sistemler, coğrafyanın birimlerin etkileşimi üzerine yaptığı etkiyi tartışan jeopolitik çalışmalar ile ittifak gibi konular üzerine çalışan literatür de fırsat imkânlarıyla yakından ilgilidir. Uluslar, yani sistem içerisindeki birimler, güçlü ya da güçsüz, bir ya da birden çok komşuya sahip olabilir, birçok ittifak içerisinde yer alabilir, sınırdaş devletler ile barış ya da savaş içinde olabilirler. Bütün bu imkânlar uluslararası bir aktöre sunulan fırsatlardır.¹⁹

14 Lewis F. Richardson, *The Statistics of Deadly Quarrels*, Chicago, Quadrangle Boks, 1960, s.288.

15 Most ve Starr, *Inquiry, Logic and International Politics*, s.31-32.

16 J. David Singer, "From A Study of War to Peace Research: Some Criteria and Strategies", *Journal of Conflict Resolution*, Cilt 14, No.4, s.527-542.

17 Most ve Starr, *Inquiry, Logic and International Politics*, s.33

18 Ibid. s.35. Benzer bir analizi, dünya ekonomisini yapısal olarak inceleyen bağımlılık kuramcıları da yapmaktadır. Bkz. Ibid., s.36.

19 Ibid. s.36.

Tarafların ayrışması konusunda, Birleşmiş Milletler barışı koruma güçlerinin rolünü tartışan çatışmaların çözümlenmesi literatürü de etkileşim fırsatları kapsamında ele alınabilir. Bu tartışmanın mantığı, tarafların fiziksel etkileşimlerini kısıtlamak ve silahlı kuvvetlerin karşılaşmasını önlemektir. Dolayısıyla, barışı koruma güçleri etkileşimi azalttıkları için çatışma fırsatlarını da azaltmaktadır.²⁰

Entegrasyon ve bölgeselcilik çalışmaları da belirli bir coğrafi alanda biz-onlar ayrımını ortadan kaldırdığı için fırsat değişkeniyle ilgilidir. Entegrasyon ve bölgeselcilik, gruplar arası yabancılaşmayı ve karşıtlığı ortadan kaldırıp ortak noktaları vurgulayabilir. Bu durum ise, kendi dışındaki grupları düşman olarak gören ve çatışmaların ortaya çıkmasında önemli rol oynayan ayrışmayı zayıflatabilir. Yani entegrasyon ve bölgesel işbirliği mekanizmaları ortak noktaları tesis ederek gruplar arasında yeni bağlar kurar, karşıtlığı azaltır ve yeni çatışma fırsatlarını düşürür.²¹

Sonuç olarak, çevrenin birimler üzerindeki etkisini ele alan fırsat değişkeni hem sınırdaşlık, güç, güç dengesi, uluslararası sistemin yapısı gibi kavramlar üzerinde durmakta ve bu kavramların çatışma fırsatını arttıracaklarını savunmakta hem de barış koruma gücü, entegrasyon ve bölgeselcilik gibi kavramları ele almakta ve bu kavramların birimler arası etkileşimin niceliğini ve niteliğini, dolayısıyla çatışma fırsatlarını azalttığını iddia etmektedir.

İsteklilik

Daha öncede değinildiği gibi, isteklilik, seçme ve karar verme süreçleriyle ilgili bir değişkendir. Nihai savaşa kararı gibi seçimler karar vericilerin dünyayı algılamalarına, içinde buldukları durumu tanımlamalarına bağlıdır. Karar vericiler bilinçli ya da bilinçsiz, içinde buldukları durumun fayda maliyet hesaplarını yapar, avantaj ve dezavantajlarını göz önünde bulundurlar. Dolayısıyla, isteklilik, bireylerin çevrelerinin sundukları bilgileri bilişsel ve psikolojik birçok faktör vasıtasıyla yorumladıkları süreçler ile ilgilidir. Özellikle savaş konusunda karar vericiler, aldıkları kararlara çevrenin vereceği tepkiyi yaklaşık olarak tahmin etmek ve çevrenin sunduğu fırsatların kendi seçimleri üzerinde yaptığı kısıtlamaları göz önünde bulundurmaya zorundadırlar.²²

İsteklilik değişkenini daha iyi anlamak için karar alıcıların sıkça dile getirdiği “savaşmaktan başka çare yok” söylemine odaklanmak faydalı olacaktır. Most ve Starr’a göre karar alıcının savaş seçeneğine yönelmesi psikolojik olarak tatmin edici bir tercihtir, çünkü diğer alternatifler karar alıcıların dünya algısının ve seçim hesaplarının bir sonucu olarak saf dışı bırakılmıştır.²³ Zira Karl Deutsch’un da dediği gibi hükümetler sıklıkla savaş kararı alırken önlerinde kabul edilebilir başka hiçbir siyasi alternatif olmadığını iddia ederler.²⁴ Dolayısıyla isteklilik, karar alıcıların çevrelerini psikolojik, algısal, bilişsel ve diğer süreçler vasıtasıyla algılamasıdır. Bütün bu süreçler içerisinde çevresel fırsatlar ele alınır, aralarından seçim yapılacak birer alternatif haline getirilir ve fayda ile maliyetler göz önüne alınarak bir seçim yapılır. Savaşmaya duyulan isteklilik nispeten makul algılamaların sonucu olabileceği gibi

20 Ibid. s.37.

21 Ibid., s.37-38.

22 Ibid. s.34.

23 Ibid.

24 Karl W. Deutsch, “The Point of No Return in the Progression Toward War”, D.G. Pruitt ve R.C. Snyder (der.), *Theory and Research on the Causes of War*, N.J., Prentice Hall, 1969, s.60-61.

güvenlik, güvensizlik, tehdit, korku, düşmanlık ve endişe gibi faktörlerin tahrip ettiği algılamalar tarafından da şekillenebilir.²⁵

Most ve Starr, isteklilik değişkenini de uluslararası ilişkiler kuramları çerçevesinde yorumlamaktadır. İlk olarak Waltz'un sırasıyla insan doğası ve uluslararası sisteme odaklandığı birinci ve üçüncü imgesi ele alınmaktadır. Buna göre, ne insan doğasında var olan diğer insanlara karşı şiddet kullanma eğilimini ne de anarşinin getirdiği devletler arası şiddet ve çatışma ihtimalini engelleyecek mekanizmalar mevcuttur. Diğer bir ifadeyle, insan doğası ve anarşi kaçınılmaz ve zorunlu olarak bir savaşıma istekliliği yaratır. Ancak Waltz'un ulusal düzeyde yaptığı analizlerle ilişkili olan ikinci imgesi isteklilik değişkeniyle daha çok ilgilidir çünkü yerel ve hükümet düzeyindeki şartlar, alternatifler kümesini tanımlamayı ve bunlar arasından sonuçları da gözeterek bir seçim yapmayı önerir. Ulusal kapasiteyi harekete geçirebilme ve kullanabilme yeteneği isteklilik değişkeniyle açıklanabilir. Liderlik, kamuoyunun savaş konusundaki tepkileri ve ülke içindeki atmosfer, savaşıma istekliliğini etkileyen faktörler olarak yorumlanabilir. Örneğin, Vietnam Savaşı'nı devam ettirmek konusunda ABD'li karar alıcıları gösterdiği isteksizlik savaşa olan toplumsal desteğin düşmesiyle ilişkili olabilir. Most ve Starr'a göre İsrail ya da Tayvan yanlısı lobiler gibi çıkar gruplarının faaliyetleri de bu bağlamda ele alınabilir ve karar vericilerin savaşıma istekliliklerine etki eden yerel atmosferin bir parçası olarak görülebilir.²⁶ Buna ek olarak, ideoloji, milliyetçilik, eğitim gibi faktörler de karar alıcıların inanç sistemini ve dünya algılamasını şekillendirebilir. Karar alıcıların diğer birimleri düşman veya tehdit olarak kabul etmesi, onların şiddeti bir dış politika aracı olarak seçmesinde etkili olabilir.

Caydırıcılık ve nükleer strateji üzerinde çalışmış olan literatür de içerdiği psikolojik ilişkiler sebebiyle isteklilik değişkeni bağlamında değerlendirilebilir. Zira caydırıcılık, diğer aktörlerin hesaplarını ve davranışlarını sınırlandırmayı amaçlamaktadır. Üzerinde durulması gereken nokta, tehdidin varlığı kadar karar alıcıların, tehdidin inandırıcılığını nasıl yorumladıklarıdır. Bu yorum, savaş kararının alınmasında önemli bir rol oynamaktadır. Aslında bu durum, fırsat ile isteklilik arasındaki bağlantıyı göstermek açısından da önemlidir. Tehdit etme yeteneğine sahip olmak fırsat değişkeninin konusuna girerken, isteklilik değişkeni, karar vericilerin bu tehdidi değerlendirmeleri ve buna göre bir hareket tarzı geliştirmelerine odaklanmaktadır.²⁷

Most ve Starr'a göre isteklilik, harekete geçmeyi teşvik eden ya da kısıtlayan faktörlerle ilgilidir. Dolayısıyla, çevresel yapı ve ilişkilerin ürettiği teşvik ya da kısıtlamalarla ilgilenecek oyun teorisi de isteklilik değişkeniyle ilgili çalışmalar yürütmektedir. Mahkûm ikilemi ya da güvenlik ikilemi gibi kavramlar çevresel faktörlerin sunduğu işbirliğini bozma teşvikleridir. Hâlbuki Robert Axelrod mahkûm ikileminden kaçmanın yolları üzerine yaptığı çalışmasında sadece güvenlik eksenli bir yaklaşımı değil, ekonomik ve çevresel konulardaki ortak durumları ve bireysel tutumları da ele alır.²⁸ Karar vericilerin işbirliği yapma istekliliklerinin yanı sıra, onların savaşıma isteklilikleri de oyun teorisinin ilgi alanına girebilir. Örneğin, teknolojinin gelişmesi Birinci Dünya Savaşı öncesinde olduğu gibi seferberlik hızının önemini ortaya çıkarılabilir ya da nükleer stratejiler ilk vuruşun gerekliliğini vurgulayabilir. Diğer ülkelerin silahlandığını gören bir devlet adamı, silahlanma için daha fazla bütçe

25 Most ve Starr, *Inquiry, Logic and International Politics*, s.35.

26 Ibid., s.38-39.

27 Ibid., s.39.

28 Robert Axelrod, *The Evolution of Cooperation*, New York, Basic Books, 1984.

ayırabilir ve bu silahları kullanmayı isteyebilir. Dolayısıyla oyun teorisi, işbirliği, uyum ya da çatışma gibi birçok konuyu isteklilik değişkeni çerçevesinde açıklayabilir.

İsteklilik değişkenini özetleyebilmek için farklı motor hacimlerine sahip iki otomobili ele alabiliriz. Hız yapma kapasiteleri birbirlerinden farklı olsa da, her ikisi de şehrin sokaklarında aynı hızla gitmektedir. Bu durum bize var olan kapasite ile onu kullanmanın farklı değişkenler olduğunu söylemektedir. Hız yapma fırsatı mevcutken sürücüler, motor kapasitelerinin kendilerine sunduğu bu fırsatı kullanma konusunda istekli ya da isteksiz davranabilirler. Motor gücüne sahip olmak, onu kullanmak anlamına gelmediği gibi aynı hızda giden iki otomobilin motor kapasiteleri hakkında fikir sahibi olamayız.²⁹ Dolayısıyla, fırsatlar ancak onu kullanmak için istekli olunca anlam ifade etmektedir. Verilen örnekteki otomobil sürücülerine benzer şekilde devlet adamları da kendilerine sunulan fırsatları, dünyayı algılama ve içinde buldukları durumu tanımlama süreçleri sonunda değerlendirirler. Bu süreçlerde ise, çevrenin sunduğu fırsatlar bilişsel veya psikolojik faktörlerin etkisiyle yorumlanmaktadır.

Fırsat ve İsteklilik İlişkisi

Most ve Starr “fırsat ve isteklilik” ön kuramsal çerçevesini öne sürerken uluslararası çatışmaları zaman-mekân ayrımı gözetmeden genellenebilir kalıplarla açıklamaya çalışan yaklaşıma itiraz ederler. Zira devletlerin davranışlarını açıklarken benzer faktörlerin farklı sonuçlara yol açtığı ve farklı süreçlerin benzer sonuçlar ürettiği durumlar, bu genellenebilir kalıpların tutarlılığını sarsmaktadır. Devletlerin birbirinden farklı mantıkları ve amaçları olabilir. Bu farklılıkları göz önünde bulundurmadan öne sürülen; gerçek, genel ve evrensel olma iddiasındaki açıklamalar devlet davranışlarını açıklamada yetersiz kalabilir.³⁰ Dolayısıyla çatışmalara sebep olan olguları açıklayıcı değişken olarak ele almaktansa, her an değişebilecek bu olguların hangi kavramı temsil ettiğine odaklanılmalıdır. Böylece hem farklı şartlarda olan ve haliyle farklı tepkiler veren devletlerin davranışlarını açıklayabilir hem de savaşların tesadüfen ortaya çıkan olgular olmadığını ispatlayabiliriz.

Bu noktada Most ve Starr, savaşın sebeplerini sistemik düzeyde açıklamaya çalışan kuramlar ile karar vericilerin insani doğasına ya da karar verme süreçlerine odaklanan kuramların öne sürdükleri somut olguları, fırsat ve isteklilik değişkenleri altında kümelemeyi tavsiye ederler. Onların argümanının ilgi çekici bir diğer yanı ise sistem düzeyindeki çalışmaların karar verme süreçlerini ihmal ettiğini iddia etmeleridir.³¹ Bu noktadan hareketle, devlet davranışlarının ve uluslararası ilişkiler olgularının daha iyi anlaşılabilmesi için ne fırsat değişkeni altında incelenen sistemik faktörlerin ne de isteklilik değişkeni altında ele alınan karar verme süreçlerinin tek başına yeterli olduğu iddia edilmektedir. Daha net bir ifadeyle hem fırsat hem de isteklilik değişkeni zorunlu değişkenlerdir ancak tek başlarına yeterli açıklama üretme yeterliliğine sahip değildir.

Özellikle devletler arası savaşı açıklamaya çalıştıkları çalışmalarında Most ve Starr, savaşın olabilmesi için devletleri hem yeterli fırsatlara sahip olmaları gerektiğini hem de savaşmak için istekli olmaları gerektiğini iddia etmektedirler. Most ve Starr’ın ortaya koydukları model, çatışma literatüründen türettikleri diğer hipotezlerle kıyaslandığında daha iyi anlaşılabilir.³²

29 Most ve Starr, *Inquiry, Logic and International Politics*, s.147.

30 Ibid., s.99.

31 Ibid., s.100.

32 Ibid., s.69-70.

Hipotez 1: Çevresel koşulların oluşturduğu fırsat (F) devletlerin savaşması (S) için yeterli bir değişkendir.

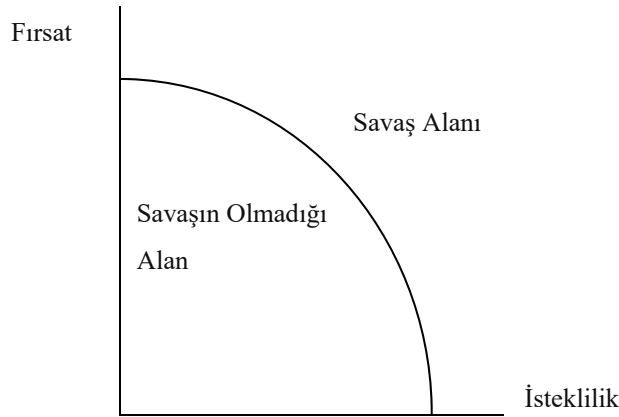
Hipotez 2: Devletlerin savaşmak için yükselen istekleri (İ), devletlerin savaşması (S) için yeterli bir değişkendir.

Hipotez 3: Ya fırsat (F) ya da isteklilik (İ), devletlerin savaşması (S) için yeterli bir değişkendir.

Hipotez 4: Devletlerin savaşması (S) ancak fırsat (F) ve isteklilik (İ) aynı anda ortaya çıkarsa mümkün olur.

Most ve Starr'ın önerdiği model, dördüncü hipotezi benimsemekte ve ilk üç hipotezin açıklayamadığı belirli olayları açıklamaya çalışmaktadır. İlk hipotez, güçlü devletlerin kendilerine coğrafi olarak yakın ve daha güçsüz devletlere saldırmak için yeterli fırsatlara sahip bulunduğunu, dolayısıyla böyle bir resim içerisinde savaşmak için yeterli sebep olduğu savunabilir. Ancak Most ve Starr, Kuzey Amerika sistemine bakılması gerektiğini ve ABD sınırdaş olduğu Kanada ve Meksika'ya nazaran daha güçlü olmasına rağmen Meksika iç savaşından beri herhangi bir çatışma yaşanmadığına dikkat çekmektedir.³³ İkinci hipotez ise istekliliğin savaşmak için yeterli olduğunu savunmaktadır. Ne var ki, Most ve Starr'a göre insanlar sadece menüde kendilerine sunulan yemekleri yiyebilirler. Dolayısıyla, Bolivya ile Burma'nın savaşması, aralarında komşuluk gibi herhangi bir etkileşim fırsatı olmadığı için çok zordur. Bu bağlamda, savaşmaya istekli olmaları bir anlam ifade etmez.³⁴ Savaşmak için fırsat veya isteklilik değişkenlerinde birine sahip olmayı yeterli olarak gören üçüncü hipotez de yukarıdaki argümanlar çerçevesinde çürütülebilir.

Fırsat ve isteklilik ön kuramsal çerçevesi savaşların ortaya çıkması için hem makro hem de mikro değişkenlerin aynı anda var olması gerektiğini iddia eder. Diğer bir ifadeyle, Most ve Starr, hem fırsatın hem de istekliliğin savaşların açıklanmasında zorunlu değişkenler olduğunu ancak tek başlarına bu açıklamayı yapmaya yeterli olmadıklarını savunur. Dolayısıyla savaşlar, sadece savaşma fırsatı olan ve savaşmaya istekli olan devletler arasında cereyan eder. Aşağıdaki şekil fırsat ile isteklilik arasındaki ilişkinin daha net anlaşılmasına yardım edecektir.

Şekil 1.

33 Ibid., s.138.

34 Ibid., s.31.

Most ve Starr'a göre fırsatların varlığı her zaman istekliliğin olacağı anlamına gelmez. Savaşların ortaya çıkması ancak her iki değişkenin de eş zamanlı olarak var olmasıyla mümkündür. Bunu açıklamak için Sovyetler Birliği'nin 1956 yılında Macaristan'a, 1968 yılında ise Çekoslovakya'ya yaptığı saldırılar ele alınmaktadır. David Singer ve Melvin Small, standart bir savaş tanımı üzerinden yaptıkları çalışmalarında 1956 yılındaki Sovyet işgalini bir savaş olarak kodlarken 1968 yılındaki Çekoslovakya operasyonu savaş olarak tanımlanmamaktadır.³⁵ Most ve Starr'a göre bu ayrımın sebebi, Macarların direnmeye ve savaşmaya duyduğu isteklilik iken Çekoslovakya halkı direnme konusunda isteklilik göstermemiştir. Benzer bir şekilde, ABD'nin Vietnam ve Dominik Cumhuriyeti operasyonları da farklı sınıflandırılmaktadır. *Correlates of War* Projesi, Vietnamlıların direnişini hesaba katarak bu saldırıyı bir savaş olarak sınıflandırmış, öte yandan herhangi bir ciddi direnişin olmadığı 1965 Dominik Cumhuriyeti müdahalesi savaş olarak ele alınmamıştır.³⁶ Sonuç olarak, insanlar sadece menüdeki yemekleri sipariş edebilirler ancak sadece istedikleri yemek menüde olduğu takdirde bu siparişin verileceği de unutulmamalıdır.

Most ve Starr'ın argümanını inceledikten sonra bir kez daha belirtilmelidir ki "fırsat ve isteklilik" modeli alternatif bir büyük kuram olma arzusunda değildir. Bunun yerine Walt'un günümüz uluslararası ilişkilerini tek bir bakış açısıyla anlayamayacak kadar karmaşık olduğunu savunan ve uluslararası ilişkiler disiplini öğrencilerine kuramları, bir alet çantasının içine yeri geldiği zaman kullanılmak üzere yerleştirmelerini öğütleyen yaklaşımını benimsemektedir. Özetle söylemek gerekirse, "fırsat ve isteklilik" ön kuramsal çerçevesi, alet çantasının içinde olmayı değil, bu çantanın kendisi olmayı amaçlamaktadır. Dolayısıyla, fırsat ve isteklilik değişkenlerini farklı yorumlayan birçok kuramsal çalışmaya özgürlük alanı bırakılmıştır. Bunun da ötesinde fırsat ve isteklilik ön kuramı çerçevesinde yürütülen çalışmalar incelendiğinde, bu modelin uluslararası ilişkiler olgularını açıklama tutarlılığı da daha iyi anlaşılacaktır.

Fırsat ve İsteklilik Çerçevesinde Dünyada ve Türkiye'de Yapılan Çalışmalar

Savaş ve çatışma gibi olguların açıklanması, fırsat ve isteklilik ön kuramsal çerçevesinin ilgilendiği konuların başında gelmektedir. Daha önceki bölümlerde değinildiği gibi literatürdeki çalışmalar, devletlerarası veya devlet-altı çatışma vakalarını bağımlı değişken olarak kabul etmekte ve bu çatışmaların sebeplerini fırsat ve isteklilik kavramlarının altında tanımlamaktadır. Bu çalışmalar arasında en ilgi çekici olanı Kathryn Furlong, Nils Petter Gleditsch and Havard Hegre'ye ait olan "*Geographic Opportunity and Neomalthusian Willingness: Boundaries, Shared Rivers, and Conflict*" isimli makaledir. Bu çalışma, sınırdaş iki ülke tarafından paylaşılan nehirlerin varlığı ile devletlerarası çatışma arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Bunu yaparken, su kıtlığı ve paylaşılan nehirler olgusu fırsat değişkeni olarak ele alınmış ve bu olgunun mevcut bulunduğu 110 vaka incelenmiştir. Çalışmanın özgün tarafı, isteklilik değişkenini de hesaba katmasıdır. Buna göre, neo-Malthusçu, yani nüfus artışını kontrol altına almayı amaçlayan, önlemlerin alındığı ülkelerin savaşma istekliliğinin azaldığı görülmüş ve paylaşılan nehirlerin varlığının tek başına bir çatışma sebebi olmadığı ileri sürülmüştür. Dolayısıyla, çatışma, hem ülkelerin aynı nehri paylaşmaları durumunda hem de neo-Malthusçu politikaları uygulamadıkları zaman mümkün olmaktadır.³⁷

35 J. David Singer ve Melvin Small, *The Wages of War, 1816-1965*, New York, Willey, 1972.

36 Most ve Starr, *Inquiry, Logic and International Politics*, s.83

37 Kathryn Furlong et al., "Geographic Opportunity and Neomalthusian Willingness: Boundaries, Shared Rivers, and

Bir başka çalışma ise devletlerin ABD liderliğindeki askeri koalisyonlara katılmayı ve kendilerini çatışmaların içine sokabilecek dış politika davranışlarını neden tercih ettikleri sorusuna cevap aramaktadır. Atsushi Tago tarafından yapılan bu çalışmada öncelikli olarak ABD'nin koalisyon kurma politikasının bölgelere göre çeşitlilik arz ettiği öne sürülmüştür. ABD, Avrupalı müttefiklerinden Bosna ve Kosova'ya yönelik operasyona katılmalarını beklerken, Asya-Pasifik ile ilgili konularda benzer bir talebi dile getirmemiştir. Bu teklif, ülkelerin askeri kapasiteleri ve müdahale edilecek bölgeye olan coğrafi yakınlıkları arttıkça daha muhtemel hale gelir. Dolayısıyla, ABD liderliğindeki bir koalisyona katılmak bir fırsattır ve bu ancak askeri güç ve coğrafi yakınlık ile mümkün olmaktadır. Öte yandan, devletlerin bu fırsatı değerlendirmek için istekli olup olmadıklarını belirleyen başka faktörler vardır. Bunlar, ABD ile paylaşılan ortak kültürel değerler ve ABD ile hali hazırda kurulmuş olan ittifak ilişkisinin bozulma ihtimalinden çekinme şeklinde ele alınmıştır. Günün sonunda, devletleri ABD öncülüğünde kurulan koalisyona katılmaya iten sebep güç ve coğrafi yakınlık olarak değerlendirilen fırsatlar ile ortak kültür ve ikili ilişkileri koruma arzusu olarak nitelendirilen isteklilik değişkenlerinin aynı anda ortaya çıkmasıdır.³⁸

Bir başka örnek çalışma ise devletler arası çatışmalar yerine iç çatışmalara odaklanmaktadır. Roger Suso tarafından kaleme alınan "*Territorial Autonomy and Self-Determination Conflicts: Opportunity and Willingness Cases from Bolivia, Niger, and Thailand*" isimli çalışma, üç farklı iç çatışma vakasını fırsat ve isteklilik perspektifinden incelemiştir. Buna göre, çatışan grupların iradesi dışındaki koşullar fırsat değişkenini belirler. Ayrılıkçı veya otonomi isteyen bir etnik grubun, belirli bir bölgede yoğunlaşmış olması, doğal kaynak sahalarının üzerinde yaşaması, muhatap olunan merkezi hükümetin zayıflığı ve üçüncü ülkelerin desteğine ulaşma kolaylığı, fırsat değişkeni çerçevesinde değerlendirilebilir. Diğer yandan, ayrılıkçı veya otonomi yanlısı etnik grupların ortak eyleminin ardındaki motivasyon ve rasyonaliteyle ilgilenir. Burada vurgulanan ilk koşul, merkezi hükümetin yönetim kapasitesi ve etnik grup üyelerinin sadakatini kaybedip kaybetmediğidir. Eğer etnik grup üyeleri kimliklerinden dolayı siyasal ve sosyal olarak dışlandıklarını düşünürlerse bu durum onları, ayrılıkçı veya otonomi yanlısı bir gündem izlemeye itebilir. Buna ilaveten, etnik grup üyelerinin çatışma istekliliğini etkileyen diğer koşul ise onların ülkenin ekonomik refah ile olan ilişkileridir. Eğer, etnik grubun bulunduğu bölgenin ekonomik koşulları, ülkenin nispeten daha düşük seyreden ekonomik refahının geneli için seferber ediliyor veya etnik grup üyeleri kimliklerinden dolayı iktisadi kaynaklardan mahrum bırakılıyorsa çatışma istekliliği ortaya çıkar. Fırsat ve isteklilik değişkenlerinin içerdiği koşulların devreye girmesiyle birlikte, ayrılıkçı veya otonomi yanlısı etnik gruplar ile merkezi hükümetler arasında çatışma ihtimali artmaktadır. Nihai tahlilde, Suso alternatif açıklamalardan herhangi birini tercih etmek zorunda kalmadan, fırsat ve isteklilik ön kuramsal çerçevesini kullanarak iç çatışmaları tutarlı bir şekilde açıklamaya çalışmıştır.³⁹

Literatürde göze çarpan önemli çalışmalardan bir diğeri ise Randolph Siverson ve Harvey Starr tarafından kaleme alınan ve 1816-1965 yılları arasında savaşların yayılmasını ele alan makaledir. Bu çalışma, savaşların yayılması için gerekli olan ve fırsat değişkenini tanımlarken kullanılan çevresel imkân ve kısıtlamaları, devletlerin etkileşim kapasiteleriyle özdeşleştirir. Bunu yaparken, sınırdaşlık

Conflict", *International Interaction*, Cilt 32, No.1, 2006, s.79-108.

38 Atsushi Tago, "Why Do States Join US-Led Military Coalitions?: The Compulsion of the Coalition's Missions and Legitimacy", *International Relations of the Asia-Pacific*, Cilt 7, No.2, 2007, s.179-202.

39 Roger Suso, "Territorial Autonomy and Self-Determination Conflicts: Opportunity and Willingness Cases from Bolivia, Niger, and Thailand", *International Catalan Institute for Peace*, Working Paper, No.2010/1, 2010, s.1-71.

olgusuna dikkat çeker ve ülkelerin sınırdış olduğu ülke sayısı arttıkça içine girdikleri etkileşimin, yani çatışma fırsatının, arttığını iddia eder. Sınırdışlık, daha karmaşık ilişkileri ve daha belirsiz bir geleceği beraberinde getirir. İsteklilik değişkeni ise ülkelerin benimsedikleri ortak politika tercihleri sonucunda ortaya çıkan ittifaklar sayesinde oluşur. Bu ittifakları devam ettirme istekliliği, aynı zamanda, sınırdış ülkelerle var olan çatışma fırsatını değerlendirme ihtimalini de kuvvetlendirmektedir. Çalışmayı anlamlı kılan, coğrafi ve politik koşulların aynı anda göz önünde bulundurulması ve bu koşulları fırsat ve isteklilik kavramları ile soyutlaştırarak savaşların yayılmasını açıklarken tutarlı bir çerçeve sunmasıdır.⁴⁰

Türkiye’de ise fırsat ve isteklilik önkuramsal çerçevesi pek tanınmamakta ve akademik çalışmalara nadiren konu olmaktadır. Bu çerçevede yapılan iki çalışmadan birincisi, 2010 senesinde tamamladığı doktora tezi ile bu satırların yazarına aittir. Çalışma, *de facto* devletlerin devletlerarası askeri çatışmalar üzerindeki etkisini incelemeyi amaçlamıştır. Bu noktada, sınırdış iki devlet arasında var olan bir *de facto* devlet çatışma fırsatı olarak değerlendirilmiştir. Bu durumdaki bir *de facto* devletin, kopuş yaşadığı merkezi hükümete karşı sınırdış ülke ile işbirliği yapılabileceği veya varlığı ile sınırdış ülke için bir tehdit üretebileceği öne sürülmüştür. Mamafih, bir *de facto* devletin varlığı merkezi hükümet ve sınırdış devlet arasında askeri çatışmaların kaçınılmaz olarak yaşanacağı anlamına gelmez. Devletlerin tehdit algısı ve çıkar hesaplarını etkileyen, dolayısıyla bu fırsatı değerlendirme istekliliklerini şekillendiren koşul, onların rejim şeklidir. Devletlerin ve *de facto* devletin demokrasi seviyesi yükseldikçe birbirleriyle çatışma yaşama ihtimalleri de azalacak, yani çatışma istekliliği düşecektir. Dolayısıyla, *de facto* devletlerin sınırdış iki devlet arasında çatışma üretmeleri, bahsi geçen denklemdaki siyasal yapılardan birinin demokrasi trendi düşüşe geçmeye başladıktan sonra daha muhtemel bir hale gelir.⁴¹

Diğer çalışma ise, Alperen Özkan’ın 2015 yılında tamamladığı ve yerel terörist grupların ulus aşırı faaliyetlerini ve buna karşı alınan önlemlerinin caydırıcılık kapasitesini ele alan yüksek lisans tezidir. Özkan’ın çalışmasında, anavatandan göç eden insan sayısı arttıkça bu insanlara ev sahipliği yapan ülkede ulus aşırı terör saldırısı fırsatı ortaya çıkmaktadır. Diğer taraftan, anavatanda, bu eylemi yapabilecek terör örgütüne yönelik alınan caydırıcı önlemler, örgütün, göç eden insanlara ev sahipliği yapan ülkede terör saldırısı yapma istekliliğini arttırabilir. Günün sonunda, göç ve caydırıcı önlemler sırasıyla fırsat ve isteklilik çerçevesinde konumlandırılmış ve yerel bir terörist grubun ulus aşırı terörist faaliyetleri açıklanmıştır.⁴²

Yukarıda bahsedilen her iki çalışma da Bilkent Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü öğrencileri tarafından, Nil Şatana’nın danışmanlığı altında yapılmıştır. Ancak bu noktada özellikle belirtmek gerekir ki, fırsat ve isteklilik olmasa bile, ön kuramsal çerçeveler, Türkiye akademisi tarafından daha önce de kullanılmıştır. Örneğin, Meliha Benli Altunışık, 2008 yılında, Avrupa Birliği’nin İsrail-Filistin çatışmasına yönelik politikasını Bretherton ve Vogler tarafından öne sürülen “*opportunity and capability*” (fırsat ve yeterlilik) kavramları çerçevesinde incelemiştir. Her ne kadar “fırsat ve yeterlilik” ilişkisi sadece Avrupa Birliği dış politikasını açıklamaya çalışmakta ve ön kuram olma iddiasında

40 Randolph M. Siverson ve Harvey Starr, “Opportunity, Willingness, and the Diffusion of War”, *The American Political Science Review*, Cilt 84, No.1, 1990, s.47-67.

41 Burak Bilgehan Özpek, *De Facto States and Inter-State Military Conflicts*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, Bilkent Üniversitesi, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.

42 Alperen Özkan, *Deterrence and Transnational Attacks by Domestic Terrorist Organizations: The Case of the PKK Attacks in Germany*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, Bilkent Üniversitesi, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.

olmamakta ise de Altunışık, ele aldığı koşulları fırsat ve yeterlilik kavramları ile eşleştirmeyi başarmış ve analitik bir çerçeve yakalamıştır.⁴³

Fırsat ve İsteklilik Önkuramsal Çerçevesine Yönelik Eleştiriler

Karl Deutsch'a göre iyi bir kuramın en temel etkisi, incelediği dünyanın içindeki aksiyonların gelecekteki sonuçlarını ve yorumlarını içeren bir model ortaya koymasındır. Bu tanıma uygun olarak, uluslararası ilişkiler disiplininin büyük kuramları da zaman ve mekâna göre değişmeyen, genellenebilir kalıplar ortaya sürmektedirler. Ne var ki, büyük kuramlar, bazı aktörlerin davranışlarını ve olayları açıklamakta yetersiz kalmakta ve bu durum onların açıklama gücünü kaçınılmaz olarak zayıflatmaktadır.⁴⁴ O halde, sorulması gereken soru, kanun benzeri genellemeler üretmek geleceğe yönelik tahminlerde bulunan uluslararası ilişkilerin büyük kuramlarının bıraktıkları boşluğun nasıl doldurulacağıdır.

John Vasquez, kuramların tecrübe ettiği zayıflığı kuramsal gelişim açısından gerekli ve olumlu bulur. Ona göre eğer gözlemlenen gerçekler bir kuramın tahminlerinin yanlış olduğunu gösterirse, bu durum, teorinin yanlışlanması anlamına gelmektedir. Paradigmalar, bilim insanlarının çalıştıkları dünya ile ilgili temel varsayımlardır. Bu varsayımlar, örneğin ulus devletlerin en önemli aktör olmaları, kuramcılara belli bir bakış açısı kazandırır ve onların kuramlarında açıklamaya çalıştıkları sorulara cevap vermeyi vaat eder. Ancak kuramların sığ kaldığı veya ilerleme kaydettiği olgusunun unutulmaması gerekir. Buna göre, kuramlar deneysel olarak karşılaştıkları açıklama güçlüklerine karşı yeni açıklamalar getirebildikleri ölçüde ilerleme kaydedip sığıktan kurtulabilirler. Yeni açıklamanın sonucunda yapılan testlerin beklenmedik gerçekleri açıklama gücünün, kuramın yeniden formüle edilmesine yardımcı olduğu durumlarda bir ilerlemeden bahsedilebilir.⁴⁵

Bu evrimsel görüşe karşı en dikkat çekici itirazlardan birisi ise Kenneth Waltz'dan gelmiştir. Ona göre kuram yaparken sınırsız sayıdaki gerçekten uygun olanlar seçilir ve bazı şeyleri açıklamak için kullanılır. Kuramcının amacı gerçeği olduğu gibi yansıtacak bir ayna yaratmak değil, gerçeğin sınırları çizilmiş bir parçasını açıklamaktır. Kuramcı bunu yaparken ne olduğu ve ne olabileceğiyle ilgilenmek yerine olaylar hakkındaki bilgilerini de kullanarak onu açıklamaya çalışır. Diğer bir deyişle Waltz, yeni gelişmelerin ortaya çıkaracağı farklılaşmalara karşı, kuramcının kuramını devamlı suretle test etmesi gerekliliğinin zorluğuna inanır ancak kuramın gücünü, açıklayamadığı değil açıklayabildiği gerçeklerden aldığı iddia eder. Kuramların açıklayamadığı olgular ise kuramları zayıflatıcı bir duruma işaret etmez; tam tersine, açıklanmayı bekleyen olguların yeni kuramlarla buluşmasını beraberinde getirir.⁴⁶

Bu tartışmaya dair ilginç olan, pratik hayatın ürettiği gerçeklik karşısında Vasquez'in kuramların evrileceğini, Waltz'un ise kuramların çeşitleneceğini iddia etmesi değildir. Her ikisinin de, sosyal ve siyasal dünyanın karmaşıklığı konusunda aynı fikri paylaşımları ve bu sorunu çözme konusunda oldukça kendilerinden emin olmalarıdır. Mamafih Rosenau ile Durfee bu tehlikeyi sezmeyi başarmıştır.

43 Meliha Benli Altunışık, "EU Foreign Policy and the Israeli-Palestinian Conflict: How much of an Actor?", *European Security*, Cilt 17, No.1, 2008, s.105-121.

44 Karl W. Deutsch, "On Political Theory and Political Action", *American Political Science Review*, Cilt 65, No.1, 1971, s.11-27.

45 John A. Vasquez, "The Realist Paradigm and Degenerative versus Progressive Research Programs: An Appraisal of Neotraditional Research on Waltz's Balancing Proposition", *American Political Science Review*, Cilt 91, No.4, 1997, s. 899-912.

46 Kenneth N. Waltz, "Evaluating Theories", *American Political Science Review*, Cilt 91, No.4, 1997, s.913-917.

Onlara göre uluslararası ilişkileri sonsuz detaylarıyla birlikte mükemmel bir şekilde anlamaya çalışmak bir çılgınlıktır. Ancak uluslararası ilişkiler üzerine sistematik bir şekilde düşünmenin alternatifi, uluslararası ilişkileri basit ve ideolojik yorumların eline bırakmaktır. Dolayısıyla, kuram yapma teşebbüslerini zayıflatmamak ve açıklamaya çalışmaktan vazgeçmemek gerekir.⁴⁷ Ön kuramlara duyulan ihtiyaç ve “fırsat ve isteklilik” önkuramsal çerçevesi bu noktada öne çıkar. Daha önce detaylı bir şekilde bahsedildiği gibi, önerilen somut değişkenleri soyut kavramlar altında örgütleyerek yaşanan krizi çözmeye çalışır. Ne var ki, bu çaba eleştirilerden muaf değildir.

İlk eleştiri, kuramların açıklama gücüne sarsılmaz bir inanç duyan cepheden gelecektir. Diğer bir ifadeyle, ön-kuramlar, işlevsel ancak iddiasız oldukları gerekçesiyle eleştirilere muhatap olabilir. Soyutlama seviyesi arttıkça olguların nedenleri hakkında öne sürülen koşullar da kaçınılmaz olarak muğlaklaşacaktır. Daha önce bahsedildiği gibi bu koşulların alt kümeleri somut değişkenlerle desteklenmektedir, fakat bu somut değişkenler standart değildir. Farklılık gösterebilecek kuramsal yaklaşımlar, statik olarak sunulan fırsat veya isteklilik kavramlarıyla özdeşleştirilebilir. Bu durum, her çalışmada farklı koşullar ihtiva eden fırsat ve isteklilik değişkenlerinin ortaya çıkması demektir. Dolayısıyla, fırsat ve isteklilik ön-kuramı aslında çekingen bir teşebbüstür. Hem söyleyecek bir sözü vardır, hem de yoktur. Bunu her anlama gelebilecek şekilde, reddedildiği zaman kendisini utandırmayacak bir tarzda, mahcup bir âşık gibi ifade eder. Başka bir deyişle, somut değişkenleri öne sürme tutkusunu tutarlı bir açıklama yapma gayretine kurban eder.

Bu görüşü paylaşanlardan birisi Gleditsch'dir. Ona göre, Most ve Starr'ın girişimi özellikle bölgesel sorunlar ve dış politika analizi açısından anlamlıdır, ancak fırsat ve isteklilik değişkenlerini net olarak tanımlamak oldukça zordur. Her iki değişken de birbirlerinden farklı ve izole kavramlara işaret eder. Ancak birbirleriyle ilişki içerisine girdikleri durumlarda, somut koşulların fırsat mı yoksa isteklilik kümeleri altında mı tanımlanacağına karar vermek oldukça güç hale gelir.⁴⁸ Diğer bir ifadeyle, “A” ülkesinin dış politika davranışına etki eden “x” koşulunu hem fırsat hem de isteklilik değişkenlerinin altında konumlandırabiliriz. Bu durum ise, “x” koşulunun açıklayıcılığına değil, kuramsal esneklik sağladığı iddiasında bulunan ön kurama olan güveni sarsacaktır. Mesela, bir aktörün tercih edeceği en uygun strateji fırsat değişkeni tarafından açıklanan çevresel şartlar tarafından belirlense de, çevresel şartların sunduğu imkânlar diğer aktörlerin eylemleri ve tercihleri doğrultusunda şekillenir. Dolayısıyla, “A” devletinin istekliliği “B” devletinin fırsatlarını kısıtlar veya genişletir. Bu geçişkenlik ise, fırsat ve isteklilik değişkenlerini ayrı ayrı analiz etmeyi zorlaştırır ve bilim insanlarını ön kuramsal çerçeve yerine “x” ve benzeri somut değişkenlere odaklanmaya teşvik eder. Bir örnek ile ifade etmek gerekirse, demokratik ve otoriter iki devlet arasındaki hasmane ilişkiyi açıklarken rejim şeklini hem fırsat hem de isteklilik olarak ele almak kafa karıştırıcı olacak ve demokratik barış teorisinin önermelerine başvurmak daha cazip hale gelecektir.

Sosyal ve siyasal hayatın ürettiği karmaşıklığın ön kuramlar için bir fırsat mahiyetinde olduğu, bu çalışmada kapsamlı bir şekilde tartışıldı. Devletler arası ilişkileri açıklamak için birden çok değişkene duyulan ihtiyacın da özellikle altı çizildi. Fırsat ve isteklilik ön kuramının ise bir alet çantası görevi görebileceği ve uluslararası ilişkileri açıklarken uygun araçları, yani değişkenleri, bir arada tutabileceği iddia edildi. Dolayısıyla, ontolojik varsayımları yüzünden ayrışan ve bu yüzden farklı epistemolojik

47 Rosenau ve Durfee, “The Need for Theory”, s.1-8.

48 Kristian S. Gleditsch, *All International Politics is Local: The Diffusion of Conflict, Integration, and Democratization*, University of Michigan Press, 2009.

patikalar tercih eden kuramları bir arada kullanılabilme imkânına sahip olduğumuzu söyleyebiliriz. Bu durum, Hedley Bull'un mustarip olduğu, davranışçı ekolün tümünden gelimci, aşırı genellemeci ve geleneksel yöntemleri reddeden yaklaşımının da dengelenebileceğini göstermektedir.⁴⁹ Yani, hem pozitivist kuramların önermeleri, hem de tikel birimlerin kendilerine has özellikleri aynı anda incelenebilir. Fırsat değişkeni, devletler arası materyal güç kapasitesini anlamak için veri setlerine başvurmayı, isteklilik değişkeni ise karar alıcıların davranışlarını anlamak için yapılan sosyolojik bir araştırmayı meşrulaştırabilir. Ancak, verili materyal değişkenler ile inşa edilen yapıların bir araya gelmesi için bir ön kurama sığınmak tek seçenek olmayabilir.

Uluslararası ilişkiler literatürü, fırsat ve isteklilik ön kuramına benzer şekilde bu göreve talip olan “üçüncü yol” veya “orta yol” olarak adlandırabileceğimiz teşebbüslere ziyadesiyle şahitlik etmiştir. Bunlardan en önemlisi, inşacılık (*constructivism*) kuramına atfedilen, rasyonalist kuramlar ile yorumlayıcı yaklaşımlar (*interpretive approach*) arasında köprü olma görevidir. Hopf'a göre, inşacılık ontolojik bir önermede bulunur ve objektif materyal gerçekliğin sübjektif algılamalar sonucunda şekillendiğini iddia eder. Bu önerme, uluslararası ilişkilere uyarlandığında, aktör ile yapı arasındaki karşılıklı ilişkiye işaret eder. Yani, uluslararası sistemin yapısının aktörler tarafından inşa edildiği ve inşa edilen yapının yine aktörlerin davranışlarını şekillendirdiği bir resim karşımıza çıkar.⁵⁰ Yani, uluslararası sistemin yapısı ve bu yapının ürettiği düşünülen siyasal gerçeklik formülleri, keşfedilmeyi bekleyen bir doğa olayından farklıdır. Yer çekimi bizlerce algılandığı için var veya yok olamaz, ancak uluslararası sistemin anarşik oluşu ve bu anarşinin yaratacağı sıkıntıların üstesinden gelmek için devletlere ihtiyacımız olduğu gibi önermeler, bizim inşa ettiğimiz ve sonrasında etkisine girdiğimiz sosyal inşalardır.

Ne var ki, inşacılığın ontolojik önermesi radikal bir şekilde yorumlanmaya da müsaittir. Eğer sosyal ve siyasal yapılar sosyal olarak inşa edilebiliyorsa, onun insan acısına son verecek şekilde ve bir ahlaki pusulanın izinde yeniden inşa edilmesi mümkündür. Ted Hopf bu noktada devreye girer ve “geleneksel inşacılık” ile “eleştirel inşacılık” ayrımını yapar. Yaptığı ayrımı ise bu yaklaşımlar arasındaki epistemolojik farklılıklara dayandırır. Ona göre, geleneksel inşacılık, normatif ve tutkulu bir gündemin peşinde değildir. Bilakis, anlamaya ve açıklamaya çalışır. Ancak bunu yaparken, olguların birbirleriyle olan ilişkilerini şekillendiren değişken olarak materyal koşullar yerine kimlik, algılama, sübjektivite, karşılıklı öğrenme gibi değişkenlere odaklanır. Diğer bir ifadeyle, materyal koşulların inşa edilmiş yapılar tarafından etkilenip etkilenmediğini tespit etmeye çalışır. Önceliği, eleştiri ve değişim değil, var olanı pozitivist bir dairede kalarak anlamak ve açıklamaktır.⁵¹ Bu yüzden Adler, inşacılığın iki uç arasında bir ortak zemin oluşturacağını iddia eder ve kaba ön kabullere kurban edilmemesi gerektiğini dile getirir.⁵² Bu ortak zemin, bir araştırmacının materyal değişkenleri ölçmesine mani olmayacağı gibi aynı anda ona, ideallerin, bilginin, kimliğin ve algılamaların materyal değişkenlerin şekillenmesine olan etkisini de araştırma imkânını verecektir. Eğer amaç olgular arasındaki neden sonuç ilişkisini ve düzenlilikleri keşfetmekse inşacılık, önemli bir değişken kümesinin gözden kaçırılmamasına vesile olacaktır.

49 Hedley Bull, “International Theory: The Case for a Classical Approach”, *World Politics*, Cilt 18, No.3, 1966, s. 361-377.

50 Ted Hopf, “The Promise of Constructivism in International Relations Theory”, *International Security*, Cilt 23, No.1, 1998, s.171-200.

51 Ibid.

52 Emanuel Adler, “Seizing the Middle Ground: Constructivism in World Politics”, *European Journal of International Relations*, Cilt 3, No.3, 1997, s.319-363.

Hopf ve Adler'in öne sürdükleri argümanların hayata geçmesi, inşacılık ile diğer rasyonalist kuramların daha samimi ilişkiler geliştirmesiyle birlikte mümkün olmuştur. Samuel Barkin⁵³, Patrick T. Jackson ve Daniel H. Nexon⁵⁴ gibi akademisyenler, realist-inşacılık ve inşacı-realizm kavramlarını tartışmaya açmış, birbirinin zıddı gibi görünen yaklaşımların esasında birbirleriyle uyumlu noktalar içerdiğini ve birlikte ele alınabileceklerini öne sürmüşlerdir. Benzer şekilde, Thomas Risse-Kappen de liberalizm ile inşacılık arasında bir köprü kurma arayışına girmiş ve demokratik ülkelerdeki kolektif kimlik ile onların uluslararası örgütler vasıtasıyla kurdukları işbirliği arasındaki ilişkiyi incelemiştir.⁵⁵

Bu örneklerden çıkartacağımız sonuç, fırsat ve isteklilik ön kuramının üstlenmeye hazır olduğu vazifenin başka talipleri olduğunu da göstermektedir. Diğer bir ifadeyle, farklı kuramlar arasındaki ilişki yoğunlaştıkça ve birbirlerine entegre oldukça birbirinden kopuk gibi görünen değişkenleri fırsat ve isteklilik kavramları altında toplamak beyhude bir çaba halini alacaktır. Bu durum, daha önce görüşleri aktarılan Vasquez ve Waltz'un da öngördüğü senaryoların doğrulanması anlamına gelecektir.

Sonuç

Karmaşık ve açıklanamaz bir dünyada yaşadığımız düşüncesi, kuramsal analiz yapan akademisyenler için önemli bir meydan okumadır. Sayısız değişkenin birbirleriyle olan karmaşık ilişkisindeki düzenlilikleri keşfetmek, onları sadeleştirmek ve test etmek gittikçe daha da zorlaşmaktadır. Ancak kuramsal yaklaşımlardan vazgeçemeyiz. Olguların neden ve sonuçlarını görmezden gelemeyiz. Aksi takdirde uluslararası ilişkiler disiplini spekülasyonların, politik angajmanların ve demagogların kollarına bırakmış oluruz. Bu yüzden, açıklama gücünü çeken olguların sebeplerini açıklamayı beyhude görmek yerine bu sebepleri tasnif etme yöntemini değiştirmek ve soyutlama seviyesini genişletmek bir çıkış yolu sağlayabilir.⁵⁶

Most ve Starr tarafından ortaya atılan "fırsat ve isteklilik" önkuramsal çerçevesi, bu açıdan bakıldığında önem kazanmaktadır. Zira açıklama zafiyeti yaşayan somut bir değişken daha soyut olarak tanımlanan fırsat veya isteklilik kavramlarından herhangi bir tanesi ile eşleştirilebilir. Böylece, teorilerin, vakalar ile test edildikleri zaman yaşadıkları açıklama ve tutarlılık krizi aşılabılır. James Rosenau ve Mary Durfee, kuram yapma sürecini merdivenin basamaklarını tırmanan bir gözlemcinin yaşadıklarına benzetir. İlk basamakta görülen dünya daha küçüktür ancak detayları daha belirgindir. Basamakları çıktıkça manzara büyür fakat detaylar da kaybolur.⁵⁷ Fırsat ve İsteklilik ön-kuramsal çerçevesi de benzer bir şekilde merdivenleri olabildiğince tırmanmayı salık verir. Bu öneri, daha iddiasız bir yaklaşıma işaret etse de tutarsızlığa düşmeden genellenebilir bir teoriye ulaşabileceğimizi müjdelere ve neden-sonuç ilişkisini açıklama konusunda karamsarlık vaaz eden görüşlerden daha güvenli bir seçenek sunar.

53 Samuel J. Barkin, "Realist Constructivism", *International Studies Review*, Cilt 5, No.3, 2003, s.325-342.

54 Patrick T. Jackson ve Daniel H. Nexon, "Constructivist Realism or Realist-constructivism?", *International Studies Review*, Cilt 6, No.2, 2004, s.337-341.

55 Thomas Risse-Kappen, "Collective Identity in a Democratic Community: The Case of NATO", Peter Katzenstein (der.) *The Culture of National Security*, New York, Columbia University Press, s.357-399.

56 Rosenau ve Durfee, "The Need for Theory", s.1-8.

57 Ibid.